

Vývoj - „tvořivost“

Bergson právem ukázal na fenomén ustavičného vznikání „nového“, které není pouze odlišnou konfigurací resp. výsledkem nahodilých pohybů a změn vnitřně neangažovaných nižších jsoucen, ale které znamená nejen udržování již jednou vzniklých „sestav“, nýbrž jejich vylepšování a pozvedání na vyšší úroveň. Nedostatečnost Bergsonova výkladu ovšem spočívala v nepřesvědčivě doložené, zcela hypotetické „působící síle“, které říkal *élan vital*. Vlastně tím jen opakoval starší myšlenku, která se prosadila zejména v romantismu, že totiž existuje jakási niterná bohatost, kterou lze za příznivých okolností a splněných podmínek jaksi „vynášet“ na povrch a prosazovat ve světě „vnějšího“, tedy v realitě. Tady se ukazuje dost zřetelně, jak tu stále ještě působí předsudek eficientní kauzality: všechno (zvnějšněně, realizovaně) nové je následkem působení téhož ještě nerealizovaného. Bergson ovšem udělal významný krok k vylepšení staršího modelu tím, že přesunul váhu z hypotetických „pravzorů“ na neméně hypotetickou obecnou „sílu“. Tím se přiblížil evolucionistickému způsobu myšlení, a pokusil se ho pouze obohatit jakousi „tendencí“, jež tam zřetelně chyběla. Dopustil se však dvojího omylu, jednak že váhu přesunul na obecnou „sílu“ (a přestal vážně uvažovat o nezbytnosti „aktivních jader“ či „center“, totiž subjektů v širokém smyslu), jednak že nadále budoucnost (sféru budoucnosti) považoval za prázdnou. V prvním bodě to znamenalo jaksi pozapomenout na Leibnizovy „monády“, a v druhém případě umístění oné obecné „síly“ do minulosti. Proto také mohl mluvit o evolučním „tlaku“, a představoval si přitom nepochybně „tlak“ a tergo, zezadu, tj. z minulosti. Problém, který tak byl položen, může však být řešen pouze tak, že onen „tvořivý tlak“ budeme chápat jako odpověď (reakci) na sám zdroj tvořivosti, totiž na přicházející nepředmětné „atraktivitu“ (přesně: výzvy, apely, ‚volající příležitosti‘) budoucnosti. Atraktivita a apelativnost přicházejících výzev není tedy sama o sobě formativní (ani formující), ale její „moc“ umožňující takové nové ‚formace‘ je nepředmětná, tj. ve skutečnosti jakoby „bezmocná“, a to tím bezmocnější, čím „výše“ ukazuje a zve. Oč vyšší je úroveň subjektů, které mají na ony výzvy reagovat, tím vydanější jsou ony výzvy do „moci“ jedinců, individuálních subjektů. (Na nižších úrovních je sice reaktivita nižší, ale dohání se to množstvím reagujících subjektů.)

(Písek, 030531-2.)